

УДК 099.5:027.7:378.4(477.74-21)

Г. В. Великодна,

головний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

КНИЖКОВІ ЗНАКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ БІБЛІОФІЛІВ: З ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ АЛЬБОМУ-КАТАЛОГУ

У статті розглянуто досвід підготовки альбому-каталогу книжкових знаків європейських бібліофілів, що зберігаються у фонді Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Окреслено основні проблеми, з якими зустрічається дослідник книжкових знаків.

Ключові слова: книжковий знак, екслібрис, суперекслібрис, штамп, власницький запис, методика опису книжкового знаку, бібліофіл, книгозбірня, альбом-каталог, Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова.

До 200-річчя Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова було видано альбом-каталог «Книжкові знаки європейських бібліофілів у колекціях університетської бібліотеки» (іл. 1, 2) [6]. У книзі зібрана інформація про декілька десятків відомих та маловідомих бібліофілів та їх книжкові знаки. Фонди Наукової бібліотеки містять більше чотирьох мільйонів книг та періодичних видань, надрукованих майже всіма європейськими мовами. Особливе місце належить виданням XVI-XIX ст., які супроводжуються книжковими знаками приватних колекцій відомих та маловідомих бібліофілів.

Книжковий знак – знак приналежності книги до бібліотеки (книгозбірні, колекції) певного власника. Основними книжковими знаками є екслібриси, суперекслібриси, ярлики, печатки, власницькі записи, автографи тощо. Майже завжди вони містять прізвище чи ініціали власника, а іноді ім'я бібліофіла прочитується у гербовому чи сюжетному зображенні.

Дослідження власницьких знаків є квінтесенцією книгознавчої діяльності. Книжкові знаки свідчать про зв'язок між книжкою та її власником, вони є джерелом бібліотекознавчих і книгознавчих досліджень. Їх вивчення не є новою темою для вітчизняного книгознавства. Однак українське книгознавство останніх років здійснило певний прорив. Серед останніх досягнень можна назвати: каталог «Екслібриси Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка» за редакцією Наталії Кіт-Копистянської [2], монографічне дослідження Лариси Іжик «Книжные знаки одесских библиофилов» [4]. Розробляється теоретико-практична база з вивчення книжкових

знаків. Так, наприклад, Сергій Лущик розглядав книжковий знак як історичний документ на матеріалі історії бібліофільства в Одесі [7], Петро Нестеренко дослідив графічні техніки в екслібрисах ХХ ст. [8], Світлана Зінченко вивчала питання уніфікації спеціальної термінології для створення електронної пошукової бази суперекслібрисів [3], Наталія Швець торкнулася методології дослідження «власницького знаку» [12], Тетяна Сафонова розкрила інформативність екслібрису і його естетичні аспекти [9], Ірина Ціборовська-Римарович розглядала провенієнції як джерело інформації про розповсюдження та побутування стародруків та за допомогою книжкових знаків досліджувала родові бібліотеки Правобережної України ХVІІІ ст. [11], Наталія Кіт оглянула типології та еволюцію екслібрису [5], Віктор Соколов вивчав питання дослідження суперекслібрису у сучасному книгознавстві [10] тощо.

Видання «Книжкові знаки європейських бібліофілів у колекціях університетської бібліотеки» є новим у практиці співробітників відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки. Але робота з вивчення й атрибуції книжкових знаків у бібліотеці ведеться достатньо довго та планомірно.

Попереднім етапом роботи з підготовки альбому-каталогу було виявлення та вивчення книжкових пам'яток, що містять власницькі знаки. Кожна книга переглядається *de visu*. Всі дані заносяться до електронної системи Absotheque Unicode, яка надає поля для детального опису примірника із зазначенням всіх власницьких ознак. Таким чином ведеться робота зі створення бази даних книжкових знаків із фондів НБ, що постійно поповнюється співробітниками бібліотеки. Використання нових інформаційних технологій для накопичення відомостей про окремі примірники, дозволяє реконструювати на інформаційному рівні «розпорошені» книжкові колекції вже на етапі опису конкретного примірника. Вивчається бібліотечна документація (фундаментальні каталоги, інвентарні книги, протоколи засідань бібліотечних комісій), спеціальна література з відповідного періоду й теми, а також вивчаються архівні документи, що стосуються бібліотек, установ та приватних осіб [див.: 1]. Для співробітників проводяться методичні заняття та семінари з методики атрибуції власницьких ознак, розроблена спеціальна інструкція з опису власницьких ознак у програмі Absotheque Unicode. В результаті такої роботи були виділені книги Воронцова-старшого Романа Іларіоновича (Іларіоновича) (1717–1783), реконструйовано колекцію книг професора чистої математики Івана Юрійовича Тимченка (1863–1939), а також віднайдені фрагменти книгозбірні Яна Баптиста Снядецького (1756–1830), книги якого у 1843 р. надійшли до бібліотеки Рішельєвського ліцею (попередника Новоросійського університету).

На етапі підготовки альбому-каталогу книжкових знаків треба було окреслити рамки каталогу та принцип відбору: які саме книжкові знаки до нього включати? Як показує практика, створити повний каталог книжкових знаків досить важко, вони укладаються за певною тематикою чи колекцією. Наш каталог не став виключенням. Вирішено обмежитися книжковими знаками при-

ватних бібліофілів, не беручи до уваги книжкові знаки організацій та установ. Предметом нашої уваги стали книжкові знаки європейських бібліофілів XVI–XIX ст. Основним принципом відбору стала наявність атрибутованих книжкових знаків і відомостей про бібліофіла та його книгозбірню.

При підготовці альбому-каталогу виникла необхідність ще раз переглянути *de visu* книги фонду з атрибуцією їх конкретній особі. Перед тим були уточнені основні поняття, необхідні для роботи з каталогом – екслібрис, суперекслібрис, штамп. Також були відмічені та внесені до складу каталогу власницькі записи відомих бібліофілів. Завдяки повторному перегляду були уточнені книжкові знаки на примірниках книг та виявлені деякі нові.

Наступним етапом підготовки каталогу було вивчення досвіду книгознавців при складанні аналогічних видань, враховуючи практику опису книжкового знаку вітчизняними та зарубіжними фахівцями (Т. В. Гребенюк, У. Г. Іваск, Л. В. Іжик, Е. С. Кашутіна, Н. Кіт-Копистянська, Н. Г. Саприкіна та ін.). В ході роботи складено схему опису книжкового знаку:

- Спосіб нанесення книжкового знаку на книгу: ярлик (екслібрис), тиснення на корінці чи обкладинці (суперекслібрис), відбиток печатки чорнилами (печатка, штамп), власницький запис чорнилами.
- Форма книжкового знаку (прямокутник, чотирикутник, трикутник, овал, круг та ін.).
- Вид книжкового знаку (геральдичний, вензельний, сюжетний, шрифтовий).
- Зображення книжкового знаку. Ураховувалися всі варіанти зображення книжкового знаку, що відрізнялися технікою виконання, рамкою або шрифтом. Вказувалася наявність (лінійна, подвійна, внутрішня або зовнішня) чи відсутність рамки. Текст книжкового знаку подавався мовою оригіналу зі збереженням орфографії. Якщо напис складався з декількох рядків, то кожний рядок відокремлювався вертикальною рисою (|). Додаткова інформація подавалася у квадратних дужках. Геральдичні книжкові знаки супроводжувалися вказівкою на відповідний номер/сторінку гербовника чи спеціалізованого довідкового видання.
- Розміри книжкового знаку (відбитка, ярлика) наводилися у міліметрах. Цифри в описі наводилися в арабському написанні. Перша цифра означала висоту, друга – ширину.
- Техніка виконання книжкового знаку: дереворит (ксилографія), мідьорит, гравюра, офорт, літографія, цинкографія, типографський набір тощо.
- Час виконання книжкового знаку. Вказувався рік або століття виконання за книжковим знаком, якщо він відсутній, його встановлювали за довідковими виданнями. За неможливістю визначення точної дати допускалося наведення приблизної дати.
- Виконавець книжкового знаку (художник, гравер, літограф та ін.). У випадку, якщо прізвище та ім'я виконавця (автора) книжкового знаку було

відоме, ці дані зазначалися при описі двома мовами (українською та мовою оригіналу).

У альбомі-каталозі «Книжкові знаки європейських бібліофілів у колекціях університетської бібліотеки» вперше представлено зображення та описи 137 книжкових знаків 77 бібліофілів, книги яких наявні у фондах університетської бібліотеки. За способом нанесення книжкового знаку на книгу преважують суперекслібриси та екслібриси (майже 100 од.), також представлені власницькі записи та штампи. За змістом книжкові знаки діляться на такі види: геральдичні (68 од.), шрифтові (55 од.), сюжетні (8 од.) та вензельні (6 од.). За технікою виконання книжкового знаку переважають: тиснення золотом (серед суперекслібрисів) та гравіювання (серед екслібрисів).

Книжковий знак може відтворити історію побутування книжкової пам'ятки чи цілого зібрання, з якого походить книга, а через це і долю власника книгозбірні. Бібліофіли – особливий прошарок людей, які розуміються в питаннях історії книги, вміють оцінити її як пам'ятку книжкової культури тієї чи іншої епохи, володіють власною бібліотекою, зібраною за певним принципом.

Світ книги, як і світ культури взагалі, не знає кордонів. Власники книжкових знаків із книг університетської бібліотеки мешкали в різних країнах, а їх колекції та окремі примірники згодом опинились у різних кутках Європи. Серед бібліофілів, книги яких зберігаються у фонді нашої бібліотеки, французи і поляки, німці і бельгійці, росіяни і литовці, португальці і англійці, шведи і швейцарці, чехи та шотландці.

Значна частина книжкових знаків, представлених у альбомі-каталозі, походить із багатих книжкових зібрань родини Воронцових та графа Олександра Григоровича Строганова. У їх складі зберігаються цінні видання XV–XIX ст., що є важливою частиною бібліотеки та невід'ємною частиною національного надбання України. Також цінними є «розпорошені» колекції польського славіста Анджея Кухарського та правознавця Ромуальда Губе, у складі яких виявлені примірники з книжковими знаками попередніх власників, та багато інших бібліофілів.

Поряд з книжковими знаками відомих європейських бібліофілів – коронованих осіб (Август I Саксонський, Людовик XV, Наполеон I), державних діячів та політиків (Жан-Батист Кольбер, Луї Бушра, Францішек Белінський тощо), представників наукової еліти: математики (Мішель Шаль), астрономи й фізики (Ян Снядецький), славісти (Вацлав Ганка, Анджей Кухарський, Казимир Броніш Хромінський, Антоній Мучковський, Отто Ян), історики (Микола Шильдер, Християн Йохер), правознавці (Дені III Годфруа, Йоганн Фойерлайн, Ромуальд Губе) та багатьох інших, в університетській бібліотеці зберігаються примірники, що належали менш відомим бібліофілам. Як, наприклад, радник парламенту Парижа Луї де Вієн де Жеродо, радник суду Йоганн Адам Грюснер, королівський нотаріус Антуан Франсуа Дуайєн, шотландський економіст та адвокат Джеймс Лох Драйлен та ін. Атрибуція їх книжкових знаків потребує

обов'язкового звертання до спеціальної книгознавчої літератури та довідкових видань. Правильна атрибуція таких книжкових знаків є вирішальною для точного і остаточного встановлення походження конкретної книги. У публікаціях, присвячених вивченню книжкових знаків, пошук, як правило, здійснюється лише за іменем (в окремих випадках за гербом) власника, якому вони належать, чого, звичайно, замало для попередньої атрибуції віднайдених книжкових знаків.

Під час написання альбому-каталогу укладачі користувалися електронною та друкованою літературою, в яких міститься інформація про провенанс, книжкові знаки, «розпорошені» колекції. Але тут же стикалися з рядом проблем. По-перше, суттєво відчутний брак друкованої сучасної іноземної літератури, яка є вкрай необхідною для атрибуції власників книжкових колекцій. Сучасні бібліотеки України не мають змоги придбати належної довідкової літератури, тому доводиться користуватися відкритими електронними базами даних. Наприклад, Школою хартій у Франції був підготовлений список баз даних, веб-сторінок та іншої літератури про провенанс та палітурки 9 європейських країн (Німеччина, Англія, Данія, Шотландія, Іспанія, Франція, Італія, Нідерланди, Швейцарія) та 3 країн Північної Америки (США, Канада, Мексика). Однак доступ до багатьох з цих баз залишається закритим для користувачів з України. І це є наступною проблемою, з якою доводиться зіткнутися досліднику. Так, при вивченні книжкових знаків французьких бібліофілів, що складають найбільшу групу власників, укладачі спиралися на класичне популярне двотомне видання Гігара «Новий гербовник бібліофіла: посібник для любителів книг з гербами» (Guigard J. *Nouvel armorial du bibliophile: guide de l'amateur des livres armoriés.* – Paris : E. Rondeau, 1890). Але за наступні 50 років данні були уточнені та дещо змінені. Більшість іноземних дослідників спирається на 30-томне видання Олів'є, Ермаль, Ротон «Посібник любителя французьких палітурок з гербами» (Olivier E., Hermal G., Roton R. de. *Manuel de l'amateur de reliures armoriées françaises.* – Paris: C. Bosse, 1924–1938), що містить 695 екслібрисів. Це видання є дуже коштовним, тому придбати його може не кожна людина та навіть бібліотека. А в електронному форматі це видання є не доступним для України. Також обмежений доступ для онлайн перегляду має «Polski słownik biograficzny», електронна версія доступна тільки на території Польщі або ж вимагає пароль читачького квитка, який видає певна польська бібліотека. А «Internetowy Polski Słownik Biograficzny», доступний для всіх читачів, має дуже обмежену інформацію. І таких прикладів можна навести досить багато.

Отже, при глобальній комп'ютеризації та електронізації сучасного суспільства досить обмеженим залишається доступ до багатьох електронних баз даних та спеціальної книгознавчої довідкової літератури інших країн, які сприяють ідентифікації та вивченню книжкових знаків.

Під час роботи над цим проектом ми ще раз упевнилися в тому, що світ книги, як і світ культури в цілому, не знає меж. Вивчення примірників універси-

тетської бібліотеки з власницькими ознаками залишається актуальним і надалі. Дослідження книжкових знаків передбачає виявлення корпусу провенієнцій, уважного прочитання маргіналій та їх атрибуцію, введення до наукового обігу джерел, що розкривають історію формування та переміщення частин бібліофільських колекцій, систематизацію даних і у перспективі – створення та постійне поповнення електронної бази даних книжкових зібрань, розпорошених у фондах.

Список використаної літератури

1. *Алексеев М. В.* «Рассеянные» книжные коллекции в вузовской библиотеке: из опыта исследования и реконструкции / М. В. Алексеев // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2014. – Т. 19, вип. 1 (11). – С. 47–58.
2. Екслібриси Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка / авт.-упоряд. та авт. вступ. ст. Н. Кіт-Копистянська ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Наук. б-ка. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 152 с.
3. *Зінченко С. В.* До питання уніфікації спеціальної термінології для створення електронної пошукової бази суперекслібрисів / С. В. Зінченко // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2004. – Вип. 9. – С. 217–231. – Електрон. аналог друк. вид. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rks_2004_9_18.pdf (дата звернення: 22.09.2017). – Загол. з екрана.
4. *Ижик Л. В.* Книжные знаки одесских библиофилов : моногр. исслед. / Л. В. Ижик ; [отв. ред. О. Ф. Ботушанская] ; Одес. нац. науч. б-ка им. М. Горького. – Одесса : ОННБ им. М. Горького, 2014. – 129, [1] с. : ил.
5. *Кіт Н.* Еволюція екслібрису (на матеріалах фондів Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка) / Н. Кіт // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2012. – Вип. 7. – С. 3–18.
6. Книжкові знаки європейських бібліофілів у колекціях університетської бібліотеки : альб.-кат. / упоряд.: О. В. Полевщикова, М. В. Алексеев, Г. В. Великодна ; авт. передм. І. М. Коваль ; відп. ред. М. О. Подрезова ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : Астропринт, 2017. – 162 с. – (Музеї Одеського національного університету імені І. І. Мечникова ; вип. : Музей книги, № 2).
7. *Луцки С. З.* Книжный знак как исторический документ: к истории библиофильства в Одессе / С. З. Луцкий // Дерибасовская-Ришельевская : одес. альм. – 2003. – № 14. – С. 22–43.
8. *Нестеренко П. В.* Графічні техніки в екслібрисах ХХ ст. / П. В. Нестеренко // Мистецтвознавство України. – Київ : СПД Кравчук В. К. – 2003. – Вип. 3. – С. 348–355.
9. *Сафонова Т. В.* Інформативність екслібрису: естетичні аспекти / Т. В. Сафонова // Вісн. Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. – 2011. – № 1. – С. 79–94.
10. *Соколов В.* Дослідження суперекслібриса у сучасному книгознавстві / В. Ю. Соколов // Бібл. вісн. – 2016. – № 1. – С. 52–62.
11. *Ціборовська-Римарович І.* Провенієнції як джерело інформації про розповсюдження та побутування стародруків (на прикладі видань друкарні Бердичівського монастиря босих кармелітів (1760–1844) / І. Ціборовська-Римарович // Розмаїття культур: історія і соціально-комунікативна роль Книги : матеріали ІV Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 12–15 квіт. 2011 р.). – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2012. – С. 264–275.
12. *Швець Н. П.* До методології дослідження «власницького знаку» : досвід роботи Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Я. Франка / Н. П. Швець // Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів / відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2007. – Вип. 11. – С. 48–69.

Надійшла 20.09.2017 р.

А. В. Великодная,

главный библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина,
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**КНИЖНЫЕ ЗНАКИ ЕВРОПЕЙСКИХ БИБЛИОФИЛОВ:
ИЗ ОПЫТА ПОДГОТОВКИ АЛЬБОМА-КАТАЛОГА**

В статье рассмотрен опыт подготовки альбома-каталога книжных знаков европейских библиофилов, которые хранятся в фонде Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Названы основные проблемы, с которыми встречается исследователь книжных знаков.

Ключевые слова: книжный знак, экслибрис, суперэкслибрис, штамп, владельческая запись, методика описания книжных знаков, библиофил, книжное собрание, альбом-каталог, Научная библиотека ОНУ имени И. И. Мечникова.

A. V. Velikodna,

Chief Bibliographer of the Scientific Library of
Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**BOOKS OF EUROPEAN BIBLIOPHILES: FROM THE
EXPERIENCE OF ALBUM-CATALOG PREPARATION**

Summary

In the article is described the first experience of preparing the album directory signs European bibliophiles books kept in the fund Scientific Library of Odessa National University named after I. I. Mechnikov. The scheme of description of bookmarks, developed according to the experience of predecessors, is outlined. The data on bibliophiles and the quantitative composition (statistics) of their bookmarks are given. The main problems with which the researcher of book marks encounters is considered.

The album-catalog «Book Marks European bibliophiles collections in the University Library» was published to the 200th anniversary of the Scientific Library of Odessa National University named after I. I. Mechnikov. The book contains information about several dozen well-known and little-known bibliophiles and their book marks. First introduced images and descriptions 137 book marks 77 bibliophiles, books are available in the collections of the University Library. Among them, book marks crowned persons, public figures and politicians, representatives of the scientific elite (mathematicians, astronomers and physicists, slavist, historians and lawyers) and others. The main problem encountered by a book mark researcher is the limited access to many electronic databases that facilitate the identification and study of bookmarks.

Studying copies of a university library with proprietary features remains relevant in the future. Research Book Marks involves identifying housing proveniyentsiy, careful reading marrinaliy and their attribution, introducing scientific use sources that reveal the history of the formation and movement of parts bibliophilic collection, systematization of data and in the future – the creation and constant updating electronic database of book collections, dispersed in funds.

Keywords: Bookplate, ex-libris, super ex-libris, stamp, proprietary notation, method of describing bookmarks, bibliophile, book collection, album-catalog, the Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University.

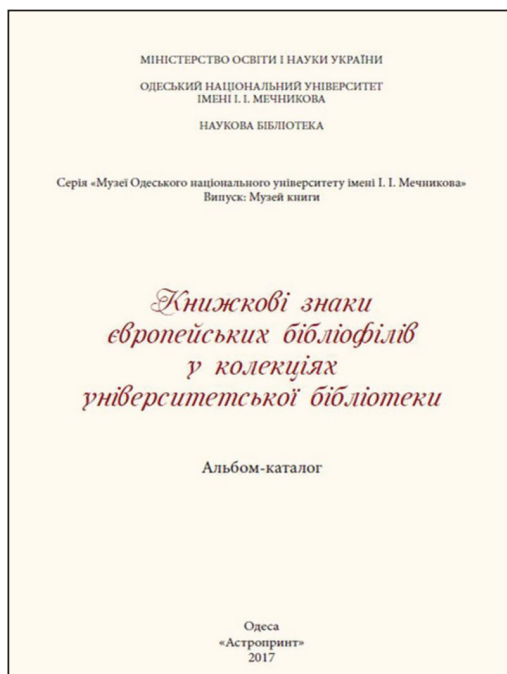
References

- [1] Alekseyenko M. V. «Rasseyanye» knizhnye kolektsii v vuzovskoy biblioteke: iz opyta issledovaniya i rekonstruktsii [«Dissipated» book collections in the University library: from the experience of research and reconstruction]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Bibliotekoznavstvo, bibliografoznnavstvo, knyhoznnavstvo* [Herald of Odesa National University. Library studies, Bibliography studies, Bibliography]. Odesa, 2014, vol. 19, iss. 1 (11), pp. 47–58.
- [2] *Ekstlibrysy Naukovoyi biblioteky Lvovskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Exlibris of the Scientific Library of Lviv Ivan Franko National University]. Lviv, 2013, 152 p.
- [3] Zinchenko S. V. Do pytannya unifikatsii spetsialnoi terminologii dla stvorenniya elektronnoi poshukovoi bazy superekstlibrysyv [To the issue of unification of special terminology for the creation of an electronic search engine for superexlibris]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Handwritten and bookish heritage of Ukraine]. 2004, iss. 9, pp. 217–231. Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rks_2004_9_18.pdf.
- [4] *Izhik L. V. Knizhnyye znaki odesskikh bibliofilov* [Bookmarks of Odessa bibliophiles]. Odessa, 2014, 129 p.
- [5] Kit N. Evolyutsiya ekstlibrysu (na materialakh fondiv Naukovoyi biblioteky Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka) [Evolution of exlibris (on the materials of the funds of the Scientific Library of Ivan Franko National University of Lviv)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Knyhoznnavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiyni tekhnolohiyi* [Herald of Lviv University. Bibliography, Library studies and Information technologies]. Lviv, 2012, iss. 7, pp. 3–18.
- [6] *Knyzhkovi znaky yevropeyskykh bibliofiliv u kolektsiyakh universytet-skoyi biblioteky* [Bookmarks of European bibliophiles in the collections of the university library]. Odessa, 2017, 162 p.
- [7] Lushchik S. Z. Knizhnyy znak kak istoricheskiy dokument: k istorii bibliofilstva v Odessa [The book mark as a historical document: to the history of bibliophilism in Odessa] *Deribasovskaya-Rishelevskaya* [Deribasovskaya-Rishelevskaya]. 2003, no. 14, pp. 22–43.
- [8] Nesterenko P. V. Hrafichni tekhniki v ekstlibryсах XX st. [Graphic techniques in the exlibris of the XX century]. *Mystetstvoznnavstvo Ukrayiny* [Ukrainian study of art]. Kyiv, 2003, iss. 3, pp. 348–355.
- [9] Safonova T. V. Informatyvnist ekstlibrysu: estetichni aspekty [Informativeness of the exlibris: aesthetic aspects]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv* [herald of Kharkiv state academy of design and arts]. Kharkiv, 2011, no. 1, pp. 79–94.
- [10] Sokolov V. Doslidzhennya superekstlibrysa u suchasnomu knyhoznnavstvi [Research of superexlibris in modern book science]. *Biblioteknyy visnyk* [The library herald]. 2016, no. 1, pp. 52–62.
- [11] Tsiborovska-Rymarovych I. Proveniyentsii yak dzherelo informatsii pro rozpovsyudzhennya ta pobutuvannya starodrukiv [Provinces as a source of information about distribution and existence of the black-letter book]. *Rozmayityya kultur: istoriya i sotsialno-komunikatyvna rol Knyhy* [Cultural diversity: history and social communication role of Book]. Kharkiv, 2012, pp. 264–275.
- [12] Shvets N. P. Do metodolohiyi doslidzhennya «vlasnytskoho znaku» : dosvid roboty Naukovoyi biblioteky Lvivskoho natsionalnoho universytetu im. I. Ya. Franka [To the methodology of the research of «proprietary sign»: experience of the Scientific Library of Lviv National University named after I. Ya. Franko]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy: Arkheohrafichni doslidzhennya unikalnykh arkhivnykh ta biblioteknykh fondiv* [Handwritten and bookish heritage of Ukraine: Archeological researches of the uniquely archival and bibliothecal funds]. Kyiv, 2007, iss. 11, pp. 48–69.

Ілюстрації

Іл. 1. Обкладинка. В оформленні використано відбиток книжкового знаку Християна Готліба Йохера з видання «Tatiani Oratio ad Graecos...» (Оксфорд, 1700)

Іл. 2. Титульний аркуш. Упорядники: канд. іст. наук О. В. Полевицькова, М. В. Алексєнко, Г. В. Великодна. Автор передмови д-р політ. наук, проф І. М. Коваль. Відповідальний редактор М. О. Подрезова